

Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність.

Матеріали наукової конференції, присвяченої 145-й річниці заснування Крайового музею в Чернівцях (15 травня 2008 р.). – Чернівці: ДрукАрт, 2008. – С. 156–158.

МОРФОЛОГІЧНА ТА КОЛЬОРОВА МІНЛИВІСТЬ ВИВІРКИ ЗВИЧАЙНОЇ ЗА ДАНИМИ КОЛЕКЦІЙНИХ ЗБОРІВ

Ю. Зізда

Інститут екології Карпат
вул. Козельницька, 4, м. Львів, 79026; julcha@ua.fm

Вступ

Під час дослідження різних екологічних характеристик виду (забарвлення, географічна мінливість) для повного і ґрунтовного аналізу зібраного з природи матеріалу за допомогою прижиттєвих методів часто виявляється недостатньо. У цьому випадку на допомогу стають колекційні збори, які часто є єдиним джерелом отримання вичерпної і достовірної інформації, наприклад, при вивченні морфологічних особливостей виду. Так, при дослідженні аутоекології вивірки звичайної (*Sciurus vulgaris*), аналіз колекційних зборів є необхідним, оскільки реєстрація різних кольорових форм цього виду й опис їх локалізації шляхом спостереження є явно недостатніми для пояснення природи кольорової мінливості та характеру розподілу у просторі різних кольорових форм. Тому, для досліджень цих аспектів необхідно проаналізувати музейні колекції, щоб мати загальну уяву про географічну представленість різних кольорових форм. Також важливим є накопичити низку екстер'єрних та інтер'єрних морфологічних показників з метою подальшого аналізу морфологічної мінливості різних кольорових проявів вивірки звичайної залежно від їх географічного розподілу.

Матеріали та методи

Роботу проведено на основі колекційних зборів Зоологічного музею ім. Б. Дибовського Львівського національного університету ім. Івана Франка (ЗМДЛНУ), Державного природничого музею України (ДПМУ) (м. Львів) і Зоологічного музею Ужгородського національного університету (ЗМУНУ). Кілька знахідок вивірки звичайної отримано з експозиційної колекції музею лісових звірів і птахів Національного аграрного університету (МЛЗП НАУ) (м. Київ). У всіх знахідок, де були черепи, зроблено виміри. До уваги взято довжину черепа, довжину верхнього ряду зубів, також дані з етикеток, зокрема довжину тіла і довжину задньої ступні.

Результати й обговорення

Загалом проаналізовано 135 знахідок, більша частина яких отримана з різних частин України, 76 знахідок із загальної кількості – із західної її частини. Одна знахідка є з Білорусі й одна з Росії. Всі особини чорної форми вивірки належать гірським регіонам, що відповідає даним з літератури [1–8]. Руді вивірки знайдені здебільшого в рівнинних регіонах і меншою мірою в гірських. У колекціях загалом наявні 72 чорні вивірки і 57 рудих (рис. 1). Усі чорні форми описані як підвид карпатський (*S. v. carpathicus*), руді – як вивірка звичайна (*Sciurus vulgaris*). Одна із знахідок вивірки рудого кольору зазначена як підвид кесслері (*S. v. kessleri*) (колекція ЗМДЛНУ). Інших підвидів у колекціях зоологічних музеїв не зазначено, хоча в числі вивірок звичайних їх наявність ймовірна. Треба сказати, що при вивченні кольорової мінливості вивірки в колекціях, чіткого розмежування виду на кольорові форми не спостерігається; присутній поступовий перехід кольору від чорного до рудого, що можна виявити лише склавши всі знахідки вивірок разом. Наявність саме таких нечітких кольорових переходів між підвидами зазначено у С. Огньова [7]. Дослідник пише, що значну кількість з існуючих підвидів вивірки звичайної можна відрізнити лише в колекції, коли присутні одразу всі кольорові прояви вивірки.

Частка давніх зборів. *Весна.* 1935–1961 рр., максимальна кількість – 2 знахідки в 1952 р. Надходження вивірок у музеї в цей період більш-менш однорідне, проте потрапляли вони туди не кожного року. *Літо.* 1946–2002 рр., максимальна кількість – 10 знахідок у 1952 р. Очевидно, саме цього року проведено спеціалізовану фондову експедицію. Максимальна кількість знахідок: 5 – 1955 р., 4 – 1947 і 1948 рр., 3 – 1959 і 1966 рр.; по дві знахідки передано в музеї в 1946, 1959 і 1966 рр. Є одна відносно нова знахідка 2002 р. (перше поповнення колекції після 1966 р.). Судячи з поповнення колекцій музеїв, лови вивірок проводили в усі три літні місяці однаковою мірою, протягом кожного із зазначених років. Не надходило тушок і черепів у цей період лише в 1953, 1954, 1957, 1958, 1960 і 1962 рр.

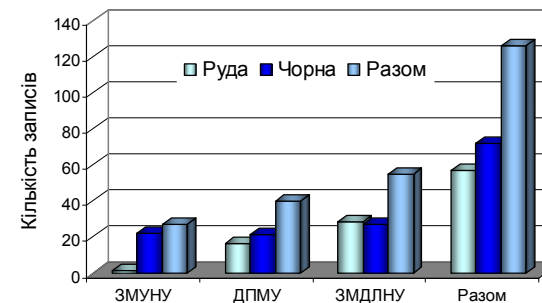

Рис. 1. Представленість вивірки звичайної в колекціях зоологічних музеїв.

Осінь. 1916–2005 рр., максимум знахідок випадає на вересень–жовтень: 8 – з 1950 р., 5 – з 1952 і 1960 рр. У 1916 р. до колекції ДПМУ передано одну вивірку попелясторудого (ряба) кольору. На жаль, інформації про місце здобуття тварини немає. Відносно нова осіння знахідка вивірки у фондах з 2005 р., яка потрапила в музей першою після збору у 1967 р.

Зима. 1912–2004 рр., максимальна кількість знахідок – 7 – у 1960 р. Переважна більшість зимових надходжень – грудневі. Наявна в колекції одна особина з 1912 р.; з нових – по одній з 2003 і 2004 рр. Інші збори були проведені в 50–60-х ррр. ХХ ст., які власне і складають основу колекції вивірок зимового періоду.

Загалом у колекціях представлені зразки з 1912 до 2005 рр. Проте, поповнення відбувалося не кожного року і є доволі фрагментарним. Так, основна кількість тушок у колекціях датована 1947, 1950, 1952 і 1960 рр., коли, ймовірно, дослідники споряджали експедиції, спрямовані на масовий збір матеріалу. До 30-х рр. ХХ ст. в музейних колекціях є лише дві знахідки вивірки звичайної: 1912 і 1916 рр., одна з яких зберігається в ДПМУ, а друга – в ЗМДЛНУ. З початку 40-х і до кінця 60-х рр. поповнення музеїв було досить активним. З 70-х рр. знахідок в опрацьованих колекціях немає. Пізніше по одному екземпляру вивірок до музеїв надійшло лише у 2002–2005 рр., що є найновішими знахідками на сьогодні.

Подяки

Щиро вдячна колегам за співпрацю і допомогу в опрацюванні колекцій Зоологічного музею ім. Б. Дибовського – І. Шидловському й А. Затушевському, Національного природничого музею – Н. Черемних і А. Бокотею, Зоологічного музею Ужгородського національного університету – А. Крону, а також колегам з Музею лісових звірів і птахів НАУ. За обговорення теми висловлюю подяку І. Загороднюку.

Література

1. Громов И. М., Ербаева М. А. Млекопитающие фауны России и сопредельных территорий (зайцеобразные и грызуны) (определитель). – М., 1995. – 525 с.
2. Зізда Ю. Поширення кольорових форм вивірки (*Sciurus vulgaris*) у Закарпатті та в суміжних областях України // Наук. вісник Ужгор. унів. Серія Біол. – 2005. – Вип. 17. – С. 147–154.
3. Зізда Ю. Е. Мінливість забарвлення хутра та аналіз поширення різних підвидів *Sciurus vulgaris* // Наук. вісник Ужгор. унів. Серія біол. – 2008. – Вип. 22. – С. 179–185.
4. Кирил И. Д. Белка. – Киров, 1973. – 423 с.
5. Корчинский А. В. Грызуны Украинских Карпат (итоги исследования) // Вопросы охраны и рационального использования растительного и животного мира Украинских Карпат. – Ужгород, 1988. – С. 156–173.
6. Мигулін О. О. Звірі УРСР (матеріали до фауни). – К.: Вид-во АН УРСР, 1938. – 426 с.
7. Огнев С. И. Звери СССР и прилежащих стран (Звери Восточной Европы и Северной Азии). – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1940. – Т. 4. – С. 329–421.
8. Шнаревич И. Д. Об ареалах карпатских белок // Наук. зап. Чернів. унів. (серія біол.). – Чернівці, 1950. – Т. 7, вип. 2. – С. 155–162.